

PASSION FOR PATRIARKALISME:

MODSTANDEN MOD LANDBOREFORMERNE 1786-1790

■ NILS VALDERSDORF JENSEN

INDLEDNING

Landboreformerne bliver anset som en af de vigtigste begivenheder i dansk historie. Når reformerne ofte tillægges en særdeles positiv fortolkning, påvirker det tolkningen af de aktører, hvis verden blev ændret. Sejrherrerne har defineret fortællingen til eftertiden, og specielt i debatten om det ikoniske stavnsbånd er reformmodstanden blevet karakteriseret som direkte fjendtlig imod bondefrigørelsen og selve friheden. Reformmodstandernes kamp og argumentation rummer relevante perspektiver på deres samtid og hele reformforløbet, og det er denne artikels hensigt at bidrage med en afdækning af, hvad der er myte og realitet ift. godsejernes argumentation omkring landboreformerne og deres syn på friheden i modstanden mod landboreformerne 1786-1790. Det afgørende for denne artikel er at præsentere reformmodstandernes værdigrundlag og selvforståelse som den fremstår i reformdebatten.¹

HULLET I FORSKNINGEN

Ved gennemgang af forskningen omkring reformmodstanderne, kan der hurtigt konstateres en særlig dynamik. Det overordnede syn på reformperioden har for mange historikere afgjort, hvilken rolle modstanderne er blevet tillagt. Hvis reformperioden eksempelvis udlægges som Danmarks første skridt på den lange vej mod modernitet, andelsbevægelse og demokrati, betragtes modstanderne ofte som reaktionære konservative, der hænger fast i fortidens hængedynd. Hvis reformperioden derimod tillægges mindre eller negativ betydning, bliver vurderingen af reformmodstanderne ganske anderledes.

Debatten i forskningen har i høj grad handlet om at diskutere, hvor vidt reformmodstanderne var indehavere af et forældet verdenssyn eller ej. Her er der specielt fokus på modstandernes brug af begrebet *frihed*, da dette begreb i forskningen har været brugt til at påvise, hvor vidt reformfjender og reformvenner delte værdigrundlag eller ej. I oversigten er udvalgt en række markante historikere, der kan eksemplificere negligeringen af reformmodstanderne i historieforskningen.

---

1 Artiklen er en bearbejdelse af mit speciale, Nils Valdersdorf Jensen: *Kampen om status quo. Modstanden mod landboreformerne 1786-1790*, Historiestudiet, SDU 2013.

At betragte landboreformerne som ikoniske reformer er en tradition, der går helt tilbage til reformernes samtid. En konservativ historiker som C.F. Wegener styrkede denne vinkling allerede i 1840'erne, men professor Edvard Holm er dog den mest betydningsfulde fortolker af 1700-tallet og landboreformerne. Ved 100-års jubilæet for stavnsbåndets løsning i 1888 cementerede han den ikoniske tolkning af landboreformerne ved udgivelsen af *Kampen om Landboreformene*. Holms fokus er frihedsidealernes sejr, og blikket på landboreformerne er gennemgående positivt, da de "har haft heldbringende virkninger som intet andet".²

Denne forståelse smitter også af på vurderingen af reformmodstanden, hvor Holms sympati er tydelig. Colbjørnsens offentlige diskussion med reformmodstanderen Morten Qvistgaard får f.eks. følgende ord med på vejen: "det er en sand Fornøjelse af se, hvorledes han [Colbjørnsen] piller hans historiske og juridiske Beviser fra hinanden".³ Holm beskriver ganske kort godsejernes misfornøjelse med reformerne, men de indgår blot som kolorit i fortællingen om oplysningstidens sejr.⁴ Holm skelner mellem reformtilhængere og -modstanderne ved deres frihedsforståelse. Reformtilhængerne "troede paa den personlige Friheds forædlende og opdragende Magt, men det gjorde disse [reformmodstanderne] ikke".⁵ For Holm tydeliggør dette konflikten: Det patriarkalske aristokrati stod over oplysningstidens borgerskab, "der afgjort havde Ret".⁶ Allerede under reformerne bliver reformmodstanderne brændmærkede som bondeplagere og forsvarere af "Raahed og dum Vedhængen ved det nedarvede"⁷ – det er samtidig den vinkel, der var gældende i Holms samtid, midt under forfatningskampen.

Hans Jensen har i *Dansk Jordpolitik 1757-1919* (1936) et administrationshistorisk fokus og argumenterer dermed for, at reformerne i højere grad skal ses som det statslige bureaukratis sejr over godsejerne.⁸ Denne markant ændrede vinkel på reformerne skyldes til dels, at Jensen vurderer, at konflikten mellem reformmodstanderne- og tilhængere i højere grad skyldtes "Spørgsmaalet om Bondebeskyttelsen end [...] Spørgsmaalet om Bondefrigørelsen".⁹ Godsejerne gøres ikke til rene repræsentanter for en gammel orden, da Jensen argumenterer for, at reformmodstanden havde et mere nuanceret begrebsbrug end hvad Holm vurderede.¹⁰ Reformmodstanden var således ikke en protest mod "Bondefrigørelsen, men mod

2 Holm, Edvard: *Kampen om Landboreformerne i Danmark i Slutningen af 18. Aarhundrede*, København: Gads Forlag 1888, s. 230.

3 Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 144.

4 Se Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 148-155.

5 Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 192.

6 Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 192.

7 Holm: *Kampen om Landboreformerne*, s. 1.

8 Jensen, Hans: *Dansk Jordpolitik 1757-1919*, bind 1. København: Institut for Historie og Samfundsøkonomi 1936, s. 230-233. For Jensen lå tyngdepunktet i debatten "i Landbokommisjonen og Kollegierne" (s. 166) fremfor i den offentlige debat, som Holm fokuserede på.

9 Jensen: *Dansk Jordpolitik*, s. 167.

10 Jensen bruger Teilmann som eksempel. Jensen: *Dansk Jordpolitik*, s. 164.

indgrebene i Kontrakt- og Ejendomsforhold".¹¹ Jensen medgiver Holm, at man kan tale om et aristokratisk og et demokratisk parti, men at modsætningen skyldes et rent praktisk spørgsmål, nemlig slagsmålet om fortolkningen af ejendomsretten.¹² Denne begyndende omfortolkning af reformforløbet samles op langt senere af Thorkild Kjærgaard, men blev i Jensens egen tid mødt med stærk kritik.

Fridlev Skrubbeltrang samler i *Det danske landbosamfund 1500-1800* fra 1978 op på et langt livs forskning i landbohistorie. Hovedtendensen er socialhistorisk med fokus på fæstevæsnets og husmændenes historie, men Skrubbeltrang behandler også reformperiodens omkalfatring af det danske bondesamfund og modstanden mod denne. Skrubbeltrang undergraver Holms glansbillede af reformperioden ved at understrege, at landboreformerne var økonomisk fordelagtige for godsejerstanden, men betød en voldsom marginalisering af landbosamfundets laveste lag, der tabte ved fællesskabets ophævelse og ikke fik del i landbrugets stigende indtjening og de gode konjunkturer. Forbedringen af gårdmandsstandens kår blev indledt før reformerne, der ikke tilkendes samme store betydning af Skrubbeltrang som af Holm.¹³

Skrubbeltrangs ændrede fokus skyldes til dels hans kilder. Hvor Holm brugte kilder fra statslige institutioner, har Skrubbeltrangs dataindsamling foregået i skifteprotokoller og andre kildegrupper, der muliggør et dybere billede af den ændrede struktur på landet. Jensen holdt sig til de centrale administrative arkiver, hvor han mente, at tyngden i reformperiodens centrale politik lå – dvs. ikke i den offentlige debat, som Holm fokuserede på. Skrubbeltrang har således ikke samme fokus på frihedens sejr og behandler derfor modstandernes argumenter mere jævnyrdigt. Han medgiver derfor, at vi ikke ved "med sikkerhed, om der blandt landets godsejere var en meget udbredt utilfredshed med stavnsbåndets løsen".¹⁴ Skrubbeltrang konkluderer, at reformmodstanden var relativt succesrig, hvilket er i direkte modsætning til Holm. F.eks. anskueliggør Skrubbeltrang ift. hoveriet, at "godsejernes rettigheder blev opretholdt på bekostning af effektiv bondebeskyttelse".¹⁵ Trods denne konklusion dykker Skrubbeltrang ikke dybere ned i reformmodstanden.

Det gør Claus Bjørn til gengæld med artiklen "Den jyske proprietærfejde" fra 1979. Valget af proprietærfejden og det herostratisk berømte Tillidsskrift som fokuspunkt i undersøgelsen skyldes, at fejden var "et af de mest markante udslag af politisk opposition"¹⁶ i perioden. Samtidig vurderer Bjørn, at reformmod-

---

11 Jensen: *Dansk Jordpolitik*, s. 166.

12 Jensen: *Dansk Jordpolitik*, s. 178.

13 Skrubbeltrang, Fridlev: *Det Danske Landbosamfund 1500-1800*. Odense: Den danske historiske Forening 1978, s. 346.

14 Skrubbeltrang: *Det Danske Landbosamfund*, s. 317.

15 Skrubbeltrang: *Det Danske Landbosamfund*, s. 390.

16 Bjørn, Claus: "Den jyske proprietærfejde". *Historie/Jyske Samlinger* 13, 1979, s. 2

standen gennemgående er blevet negligeret i forskningen.¹⁷ Godsejernes position ændres i Bjørns optik så kraftigt, at modstanden reelt er uundgåelig. Reformmodstanderne yder derfor modstand ud fra økonomiske og magtmæssige prioriteringer, og Bjørn skriver sig dermed op imod Holm, der vurderede konflikten ud fra idealistiske parametre.

Det samme gør sig gældende i Bjørns biografi om Christian Ditlev Frederik Reventlow, *Den gode sag* fra 1992. Bjørn nuancerer konflikten ved at relatere den til nationalitet og overordnede politiske bevægelser i slutningen af 1700-tallet fremfor lutter økonomiske interesser. I forbindelse med debatten i Den store landbokommission¹⁸ bliver de primære reformmodstandere behandlet, dvs. Qvistgaard og Lehn, men det er ganske sporadisk.¹⁹ Om end Bjørn bibeholder en tydelig respekt for Reventlow, så gør hans vurdering af mekanismerne, at konflikten ikke handler om god vs. ond, men om noget helt andet: magt.

Henrik Horstbøll har behandlet reformmodstandernes værdigrundlag i artiklen *Enevælde, opinion og opposition* fra 1987. Heri vurderes Tillidsskriftet som en krise for oplysningstidens højt værdsatte rationalitet. Tillidsskriftet blev af samtiden tolket som et partisk (dvs. irrationelt) indslag i debatten. Begreberne frihed og ejendomsret var debattens temaer, og begge sider benyttede sig af begreberne. Friheden var på overfladen mest dominant, mens ejendomsretten var mindst lige så betydningsfuld.²⁰ Horstbølls fokus på ejendomsretten gør, at han støtter op om bondebeskyttelsesperspektivet som Jensen. Samtidig med dette fokus på ejendomsretten nuancerer Horstbøll en mere traditionel problemstilling. I artiklen "Stavnsbåndet og den borgerlige frihed" fra 1988 skelner Horstbøll mellem tilhængere og modstandere af landboreformerne vha. det italesatte frihedsbegreb.

I forbindelse med stavnsbåndets 200-års jubilæum i 1988 udgav Finn Stendal Pedersen *Den ulige frihed*. Heri angriber Stendal den myte om stavnsbåndets betydning og baggrund, som han identificerer i stavnsbåndsjubilæerne fra 1838, 1888, 1938 og 1988. Myten går i grove træk ud på, at stavnsbåndet var betingelsen for "den danske bondestands økonomiske fremmarch",²¹ der igen var betingelsen for det folkelige pres på enevælden, der medførte demokrati 1849. Stavnsbåndets ophævelse er dermed et eksempel på noget klassisk dansk; en fredelig og ublodig revolution.²² Denne myte angriber Stendal ved at beskrive, hvordan stavnsbåndet primært blev løst, fordi det passede med magthavernes økonomisk

---

17 Bjørn: *Proprietærfejde*, s. 2.

18 Den store landbokommission benævnes herefter blot kommissionen.

19 Bjørn, Claus: *Den gode sag*, København: Gyldendal 1992, s. 137.

20 Horstbøll, Henrik: "Enevælde, opinion og opposition", *Historie/Jyske Samlinger* 17 (1), 1987, s. 51.

21 Pedersen, Finn Stendal: *Den ulige frihed. Studier i myten om stavnsbåndsløsningens betydning*, Odense: Odense Universitetsforlag 1990, s. 7.

22 Den mytologi rummer stærke mindelser om Gårdmandslinjens tilgang til reformperioden, og kan ses som et udslag heraf. Pedersen, *Den ulige frihed*, s. 7.

betingede ideer om, hvordan et samfund burde hænge sammen. Det handlede ikke om frihed (en frihed, der i øvrigt bedst kan beskrives som ulige),²³ men om penge og mulighed for vækst.²⁴ Stavnsbåndsløsningens betydning for samfundsudviklingen nedvurderes væsentligt, og Stendal tilslutter sig Jensens vurdering af bondebeskyttelsens primat over bondefrigørelsen.²⁵

Stendals kritiske tilgang til stavnsbåndet samt den materialistiske reformforståelse godtgør, at reformmodstanden og reformerne selv skete ud fra materialistiske og ikke idealistiske synspunkter. Godsejerne bliver dermed ikke de ond-sindede bondeplagere, som ældre litteratur har gjort dem til, men blot til endnu en gruppe, der varetager sine egne økonomiske interesser, som var bundet til det godssystem, reformerne sigtede på at erstatte med individualistiske farmere.²⁶

Thorkild Kjærgaard markerer den historiografiske bevægelse væk fra lovprisning af reformernes skabelse af frihed og velstand og frem mod en fuldstændig omfortolkning af reformernes sigte og resultat. Kjærgaard er i forhold til Holm en klar revisionist. I Kjærgaards disputats *Den danske revolution 1500-1800* fra 1991 implementeres en modsætning til Gårdmandslinjens lineære historieforståelse. Kjærgaard fortolker landboreformerne som et led i centralmagtens opgør med aristokratiets decentrale kontrol med landbruget: "Stort set hele landboreformlovgivningskomplekset [...] opfattes som forskellige, hinanden supplerende udtryk for enevældens magttilvækst",²⁷ hvilket skete på bekostning af godsejerne og aristokratiet, der havde haft téten indtil da.²⁸ Kjærgaard deler reformlovgivningen op i to dele: De negative foranstaltninger, der skulle undergrave og begrænse de lokale, selvstyrende enheder (f.eks. lov om skifterettighed), samt de positive foranstaltninger, der skulle overføre magt fra det ganske land til København (f.eks. stavnsbåndsreformen).²⁹ Stavnsbåndets ophævelse vurderes af Kjærgaard til at være en begivenhed af ingen eller ringe betydning for befolkningen på landet, det var tværtimod en sag af stor betydning for centralmagten, der tilkæmpede sig magt over udskrivningen.³⁰

I denne centraliseringsproces hverves gårdmændene som støtter for staten, og i det hele taget sigtes på at skabe "et mere atomiseret og individualiseret

---

23 Pedersen: *Den ulige frihed*, s. 57.

24 Pedersen: *Den ulige frihed*, s. 74-75.

25 Pedersen: *Den ulige frihed*, s. 100.

26 Pedersen: *Den ulige frihed*, s. 99.

27 Kjærgaard, Thorkild: *Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning*, København: Gyldendal 1991, s. 195.

28 Centralt i Kjærgaards argumentation står tesen om en økologisk revolution i 1700-tallet, der vha. kløver, mergling og nye landbrugsmetoder afværger, den økologiske krise som Danmark var endt i pga. befolkningstilvækst og udpining af jorden. Se Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 33-124.

29 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 196.

30 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 202.

samfund”.³¹ For Kjærgaard er denne udvikling absolut ikke positiv. De tidligere selvstændige landsbysamfund med direkte adgang til Europa via lokale kulturcentre (adelens godser) blev ”reduceret til isolerede ravnkroge, drevet som forvaltningsenheder under en jaloux og smålig centralmagts tætte kontrol”.³² Det aristokrati, hvis magt landboreformerne sigtede på at undergrave, var blevet privatiseret og borgerliggjort.³³ Specielt godsejerne på Øerne havde nærmet sig den nye elites værdier – derfor er det ikke tilfældigt for Kjærgaard, at den kraftigste modstand mod landboreformerne udgik fra Jylland, med ledere, der stadig hævdede gammelaristokratiske idealer.³⁴ At Kjærgaards sympati er fast forankret i det patriarkalske samfundssystem, hvis aftager er velfærdsstaten, ses tydeligt.³⁵

Kjærgaards ganske radikale tolkning står dog ikke uimodsagt. Et af de mest markante modsvar kommer fra Ole Feldbæk, der bibeholder en høj vurdering af landboreformens effekt, men identificerer en væsensforskellig reformproces. Feldbæk har fokus på politisk historie og ser landboreformerne som et fænomen, der kom nedefra. Landbosamfundet ”omdannede sig selv, i et interesse- og konfliktbetonet samarbejde mellem jordens ejere og dens brugere”.³⁶ Enevælden befandt sig i periferien af reformarbejdet, og landbokommissionens arbejde får nogle alvorlige rids i lakken af Feldbæk. Feldbæk vurderer således, at den gennemførte bondebeskyttelse blot lovgav mod misbrug og ikke for alvor forbedrede kårene for bonden. Stavnsbåndet får dog et andet skudsmål, da godsejerne ”havde købt og betalt for et gods med stavnsbåndsrrettigheder”³⁷ og dermed oplevede at blive frataget et privilegium. Deres modstand bliver i Feldbæks optik forståelig.

Feldbæks fokus på politisk historie kommer til udtryk i en stærk betoning af de politiske manøvrer og strategiske tiltag i reformprocessen. Godsejernes Tilidsskrift fra 1790 og reformmodstanden bliver gjort til succesrige initiativer, der medvirkede til at stoppe reformerne på halvvejen. Lovene står for Feldbæk dermed ”i lige så høj grad i gæld til reformmodstanderne”³⁸ som til Reventlow og Colbjørnsen. Magtkampen er i centrum, og Feldbæk foretager en klar afidealisering af reformerne og aktørerne, der i godsejernes tilfælde bliver gjort til positivt betonedede medskabere af landboreformerne frem for modstandere af disse.

Den historiografiske udvikling går fra lovprisning af reformernes skabelse af frihed og til forkastelse af reformperiodens betydning og en klar afidealisering og omfortolkning af konflikten. For Holm er det en idealistisk konflikt, hvor to

---

31 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 200.

32 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 203.

33 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 210.

34 Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 212.

35 F.eks. Kjærgaard: *Den danske revolution*, s. 232ff.

36 Feldbæk, Ole: *Den lange fred. 1700-1800*, Bind 9 i Olaf Olsen (red.): *Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie*, 2. udgave, København: Gyldendals og Politikens Forlag 2003, s. 270.

37 Feldbæk: *Den lange fred*, s. 261.

38 Feldbæk: *Den lange fred*, s. 265.

værdisystemer mødes, medens det for Kjærgaard og Feldbæk er et opgør mellem to samfundsstrukturer. Forskningsoversigten understreger, at det generelle syn på reformperioden dikterer, hvordan man betragter modstanderne. Samtidig understreger de specifikke vurderinger, der er fremkommet af reformmodstandernes frihedsforståelse, at reformmodstandernes frihedsbrug fortsat er en skillelinje i forskningen, der bærer præg af forskernes skiftende ideologiske temaer.

Den markante afidealisering af konflikten har efterladt reformmodstandernes kraftige modstand som afstumpet indslag af ren økonomisk egeninteresse. I lyset af dette skift i tolkningen af selve reformperioden og -processen, er det påfaldende at reformmodstanderne ikke har modtaget mere fokuseret opmærksomhed, hvilket nærværende artikel vil forsøge.

AFGRÆNSNING

For at kunne undersøge reformmodstandernes værdigrundlag er debatterne omkring skiftereformen af 1787 og stavnsbåndsreformen af 1788 blevet undersøgt.³⁹ Ved at undersøge argumentationen mod disse to forskellige reformer kan reformmodstandernes interne værdimæssige prioritering studeres ift. forholdet mellem bondefrigørelse og bondebeskyttende tiltag. Da frihedsbegrebet i særdeleshed er knyttet til forståelsen af aktørernes handlen i reformdebatten, skal denne ligeledes behandles.

MODSTANDEN MOD SKIFTEREFORMEN

Skifterettighedigheden over bondens bo var et konfliktpunkt i reformdebatten, da reformvennernes ønske om bondebeskyttelse kolliderede med traditionelle godsejerrettigheder. Problemet med skifteværnet lå for Reventlow og Colbjørnsen i den utilstrækkelige retssikkerhed for bonden i skifteprocessen. Da godsejerne havde myndighed til at taksere og gennemføre skifter på deres egne fæstegårde, var de reelt dommere i egne sager.⁴⁰ F.eks. havde en godsejer ret til at trække udgifter til bygningsmangler fra på regnskabet, uagtet at de havde eksisteret inden bondens tiltrædelse af fæstet. Bøndernes forbedringer af fæstegodset kunne således ende i godsejerens lomme – ikke i bondens.

Selvom uretfærdigheden for Colbjørnsen var åbenlys, så anbefaler samtlige af de seks reformmodstandere i kommissionen at beholde skifterettigheden hos godsejeren. I den offentlige debat er der ligeledes stærk enighed om, at skifteretten er en naturlig følge af ejendomsret over et gods. Forsvaret spænder dog vidt: Fra fuldstændig afvisning af, at der skulle være noget galt i den nuværende retstilstand, og til en erkendelse af, at retstilstanden ikke er optimal for objektiviteten i skifterne. Reformmodstanderne kan kategoriseres i to overordne-

---

39 Debatten om de to ovennævnte reformer fandt sted både i det offentlige rum, men også internt i Den store landbokommission, hvilket kildeudvælgelsen har tilgodeset.

40 Feldbæk: *Den lange fred*, s. 258

de grupper efter deres holdning til reformen: "Høgene" der afviser ethvert behov for reform, og "Duerne", der i højere grad imødekommer kritikken af retssikkerheden.

Høgene

Grundlæggende er det høgenes påstand, at retssikkerheden er fuldstændig intakt med godsejeren som indehaver af skifterettighen, hos hvem den lovligt hører hjemme. De er sikre på deres sag, og som kommissionsmedlemmet P. Wormskjold understreger: "aldeles ingen tilstrækkelig Grund kan jeg indsee... til at fratage Jordrotterne deres lovligen hiemlede Skifterettighed".⁴¹ Et andet medlem af kommissionen, Peter Aagaard, er ganske enig. Som udgangspunkt mener han, at "Jordegodsejerne ikke bør betages den dem efter Loven tilkommende Rettighed at forrette Skiftet efter deres Bønder, da de i saa Fald og kunne paastaae, at fritages for Oberformynderiet".⁴² Det afgørende led i påstanden er "Oberformynderiet", der dækker over den patriarkalske rolle godsejerne indtager over for bønderne. Aagaard tydeliggør, at godsejerne og bønderne har gensidige forpligtelser. Godsejerne udviser omsorg og støtter deres bønder, hvorfor godsejerne vil miste incitament til at understøtte deres bønder, hvis skifterettigheden fjernes. Tiltaget bliver af Aagaard direkte fremstillet som kontraproduktivt, når det handler om at styrke bondens stilling.

Morten Qvistgaard betoner ligeledes, at proprietæren ikke skal fratages skifterettigheden, da det "at være Skifteforvalter efter sin egen Bonde, er een af de lovmæssige Herligheder, hvormed enhver Proprietær har kiøbt sit Gods, ja hvormed Kongen selv har bortsolgt alle sine egne Godser, og at giøre derudi nogen Forandring, er et Indgreb i alle Proprietærers Eiendomme".⁴³ Igen ses skifterettighedens vigtighed for godsejerne, samtidig med at en reform karakteriseres som ulovlig ekspropriering og et overgreb på ejendomsretten. Lehn supplerer ved at påpege, at proprietærernes egen ære og velfærd beror på bondestandens vel, så hvorfor skulle proprietæren mishandle sine bønder?⁴⁴ Hjemmelen for dette er igen den gensidige forpligtelse bonde og godsejer imellem, som Aagaard også identificerede.

Alle fastholder, at skifterettigheden er legitim og relateret til ejendomsrettens ukrænkelighed. Samtidig knyttes skifterettigheden til ejendomsretten og den patriarkalske gensidighed. Forholdet mellem bonde og godsejer bygger på et komplekst netværk af gensidige forpligtelser, der udgør begrundelsen for godsejerenes interesse i bondens vel. Hvis skifterettigheden bortfalder, har godsejeren

---

41 *Den for Landboevæsenet nedsatte Kommissions Forhandlinger I-II*. København 1788-89, s. 169.

42 *Forhandlinger*, s. 226.

43 *Forhandlinger*, s. 279.

44 *Forhandlinger*, s. 262.

ikke længere grund til at ophjælpe bonden. Der er ingen vilkårlighed i skifterettigheden, og debattøren Andreas C. Teilmann fremlægger f.eks. en regning fra sit gods som bevis på, at skifterettigheden ofte er en udgift for godsejere, hvilket står i skarp modsætning til det, som reformvennerne hævder, nemlig at skifterettigheden er en måde for godsejerne at tilegne sig bondens midler på.

Kommissionsmedlemmet Wormskiolds indledende skråsikre afvisning af en reform blev kritiseret af reformvennerne. Han var derfor tvunget til at præcisere sin holdning for kommissionens medlemmer. Under dette pres medgiver han, at jorddrotten kun er en tilstrækkelig dommer, når der ikke er konflikt i *stervboet* (dødsboet) eller i skiftebehandlingen.⁴⁵ Der er således rum for forbedring. Aagaard medgiver ligeledes, at der i de meget sjældne tilfælde, hvor der kan være problemer, kan være behov for et par ekstra øjne på sagen. Qvistgaard er mere skråsikker. Han medgiver dog, at en enkelt ondsindet proprietær *kan* eksistere, og hvis der reelt er noget, der skal takseres og deles i et *stervbo*, så kan man udpege fire ærlige mænd som synsledere. Styrkemarkøren på Qvistgaards gendrivelse er meget svag – han tror simpelthen ikke på den bondeplagende godsejer.

Da O.L. Bang fremkommer med sit debatindslag i 1787 griber flere debattører pennen.⁴⁶ Beenfeldt, Adeler og Morgenstjerne er alle forfærdede over Bangs sammenligning af bønder og negerlaver, og hans forslag om at fjerne godsejernes skifterettighed. Beenfeldt, Adeler og Morgenstjerne tager enstemmigt afstand fra forslaget, og som Adeler formulerer det: "Atter i denne Post søger Hr. Forf. At betage Jordegodseierne, en af deres største Herligheder, som var dem tilstaaet i Loven".⁴⁷ Alle tre godsejere bringer dette som det vægtigste argument imod en ændring i skifterettigheden: At man vil skade strukturen i det patriarkalske godsejersystem. For Morgenstjerne har skifterettigheden været "et Midde i min Haand til, lempelig at omgaaes Enker, og befordre Faderløses sande Vel".⁴⁸ Beenfeldt fremfører det præcis samme argument, dog i en lidt mere emotionel udformning: "Ingen Rettigheds Betagelse kunde saare en Proprietairs Siel mere end denne: ikke for personlig Vindings Skyld, men for Ærens, for mange Enkers, mange faderløse Børns Skyld, mangan en Bondens tilkommende Lyksaligheds Skyld".⁴⁹

---

45 *Forhandlinger*, s. 225.

46 Her er blot fremhævet fire – men over 50 debattører imødegik Bangs indlæg.

47 Adeler: *Allehaande Tanker i Anledning af Hr. Conferenceraad Bangs Afhandling om Bondestanden hvor Gienpart er indsendt den 23. Decbr. 1786, til den Kongelige nedsatte Commission, som skal bestemme Adskilligt, Landvæsenet angaaende i Danmark*. Odense 1787, s. 58;

48 C.W. Morgenstjerne: *Anmerkninger over Hr. Conferentsraad og General-Procureur Oluf Lundt Bangs Afhandling om Bondestanden I Dannemark, i Anledning af den kongelige Befaling af 25de Aug. 1786 til den derom nedsatte Commission af C.W. Morgenstiern*, København: Gyldendal 1786, s. 45.

49 F.L.C. Beenfeldt: *Samtale imellem trende danske Jordegodseiere fra Sieland, Fyhn og Jylland angaaende nogle af de nye skrivter i Landboesagen i Særdeleshed Hr. Conferentsr. Og General-procureur Bangs Afhandling om Bondestanden i Dannemark*, København: Gyldendal 1787, s. 75.

Rygdækningen for at bevare status quo er enslydende: Hvorfor ændre et system, der virker? Som Teilmann formulerer det: "For Proprietæren derimod be-roer hans egen Velfærd og Velstand for en stor Deel på Bondens".⁵⁰ Bønderne har således også interesse i gensidigheden, og Teilmann mener, at de ikke ville vælge en uvildig tredjepart, hvis de fik valget.⁵¹ De gensidige forpligtelser udgør en incitamentsstruktur, der sikrer godsejerens motivation til at tage sig af bonden, og skifterettigheden er en del deraf. Bønderne er som godsejerens børn – hvorfor skulle han forfordele dem?⁵²

I Høgenes argumentation kommer deres værdigrundlag op til overfladen. Den gode godsejer og den lovligt erhvervede ret er gruppens fællesnævner i forsvaret for status quo. Godsejerne italesætter idealet om den patriarkalske gods-ejer, der yder omsorg for sine bønder. De fattigste grupper på landet bliver brugt som skjold i argumentationen. Efter en reform vil godsejerne "tabe en deel af den Medlidighed, han nu har over Bonden, og ei lade ham blive siddende ved Gaarden længere"⁵³.

Dette er særdeles interessant, fordi Høgene således begrundet deres reform-modstand direkte i det eksisterende patriarkalske godsejersystem. Modstanden mod reform af skifterettigheden bliver dermed så entydig, fordi det ikke "kun" er skifterettigheden, det handler om. Det påpeges eksplicit, at hvis man fratager godsejerne hans lovlige ret, så vil man fjerne en hjørnesteen i den eksisterende samfundsstruktur, hvor godsejerne står som garanter for samfundsordenen og som maskerne i det sociale netværk.

Duerne

Duerne er ikke så skråsikre som de ovenstående herrer. De ser i højere grad fejl ved det bestående system og forsøger at få denne erkendelse til at passe ind med deres opfattelse af godsejernes legitime ret til skifterettigheden. Men grundlæggende er duernes grundlæggende værdigrundlag reelt den samme som Høgenes. Det tydeliggøres f.eks. hos kommissionsmedlemmet Hansen, der finder det forkasteligt, "at foreslaae enten ganske eller for en Deel, at fratage Jorddrot-terne denne Skifterettighed",⁵⁴ da det er deres legitime ret.

Duerne adskiller sig primært fra Høgene i deres gendrivelse. Hansen mener, at "de retsindige Jorddrotter selv maa ønske [at blive underkastet tilsyn]",⁵⁵ for ikke kunne blive mistænkt for misbrug. Hvis man ikke vil underkaste sig tilsyn,

---

50 Andreas Charles Teilmann: *Betænkninger over de Poster, som Commissionen til Landvæsenets Forbedring ere forelagte ved Kongelig Resolution af 26 Julii, og Commssiorium af 25 augustii dette Aar ved Andreas Charles Teilmann*, København: Gyldendals Forlag 1787, s. 33.

51 Teilmann: *Betænkninger*, s. 32.

52 Teilmann: *Betænkninger*, s. 281.

53 Teilmann: *Betænkninger*, s. 277.

54 *Forhandlinger*, s. 108.

55 *Forhandlinger*, s. 109.

burde man miste sin skifterettighed. Argumentet er svært at modsige, for som det antydes, så må den, der modsætter sig tilsyn, have noget at skjule. Bartholin-Eichel benytter den samme gendrivelse og mener, at to stridende parter altid skal adskilles af en tredjemand. Derfor er man nødt til at lave en forandring i retsstillingen, da "Egennytte skal standses ved Love, ligesom Floder ved Dæmninger".⁵⁶ Det er bedst for bonden: "da han hidindtil, især den største Hob af Bondestanden, hverken har været oplyst eller frie nok til at indsee sine Pligter og Rettigheder".⁵⁷

Både Bartholin-Eichel og Hansen er kløgtige politikere, der påpeger godsejernes egne interesser i at blive friholdt for mistanke. De sigter på at opnå et kompromis, der ikke ændrer for meget ved det bestående. Hansen understreger i sit indlæg, at man ikke skal ændre den nuværende ordning, da godsejerne har mulighed for at udvise mildhed over for deres fattige bønder. Denne mulighed har formaliseret bureaukrati ikke. Samtidig er det tydeligt, at Hansen ikke ser bonden i stand til at varetage egne interesser, hvilket er et vigtigt element i argumentationen for at bibeholde godsejernes stærke indflydelse. Dette sociale argument er svært at tilbagevise, da samtlige godsejere, også Høgene, netop påpeger at skifterettigheden er deres incitament til at understøtte udsatte familier. Bartholin-Eichel ønsker at man kunne undgå ændringer, da man undergraver den særlige tillid mellem bonde og jorddrot, men holder dog fast ved at ville forebygge "Partiskhed og Egennytte",⁵⁸ selvom det bliver dyrere end den hidtidige praksis.

Duerne forsøger dermed at finde et kompromis mellem status quo og kravet om reform. Skifterettigheden skal fortsat være hos godsejerne, men det skal kontrolleres, at det udføres korrekt. I argumentationen slås på præcis den samme opfattelse af godsejerens forhold til bonden som ovenfor.

MODSTANDEN MOD STAVNSBÅNDETS LØSNING

Da stavnsbåndet blev indført i 1733, bandt det bønderne til deres fødegods og gav udskrivningsretten til godsejerne for at sikre militæret mandskab og agerbruget arbejdskraft. For reformvennerne udgjorde stavnsbåndet et problem, fordi det begrænsede et flertal af befolkningens borgerlige frihed og virkestrang. Den debat om stavnsbåndet, der foregik i kommissionen og den offentlige debat handler om bondefrigørelse kontra traditionelle godsejerrettigheder.⁵⁹ Argumentationen angående stavnsbåndet er mere pluralistisk end argumentationen om skifterettigheden. Der kan dog identificeres en fælles påstand blandt reformmodstanderne: Bøndernes frihed skal ofres for landets bedste. Reformmodstanderne argumenterer ganske forskelligt for dette grundsynspunkt. Enkelte røster forsvare hår-

---

56 *Forhandlinger*, s. 146.

57 *Forhandlinger*, s. 150.

58 *Forhandlinger*, s. 146.

59 Stavnsbåndet kan desuden ses som et problem for staten, fordi godsejerne havde kontrol med den vigtige udskrivningsret. Argumentet om øget frihed blev brugt som påskud til et opgør med godsejerne. Det samme gør sig gældende for skifterettigheden.

nakket status quo, mens andre foreslår svage reformer, og det er denne spændvidde i holdningen til stavnsbåndets bevaring eller reform, der vil blive behandlet nedenfor.

Den politiske situation er vigtig i denne sammenhæng. Det var for kommissionsmedlemmerne ikke politisk realistisk at argumentere for status quo.⁶⁰ Derfor foreslår de fleste af modstanderne i kommissionen mindre reformer af stavnsbåndet. Argumentet omkring behovet for forsigtighed er gennemgående, da det er det stærkeste argument reformmodstanderne reelt kan fremføre. Reformmodstanderne i den offentlige debat har haft andre muligheder for at ytre sig frit, og de formulerer sig skarpere. Samtidig er der på tværs af kommissionen og det offentlige rum tale om parallelle forskydninger og argumentationstyper. De to overordnede kategorier er dem, der argumenterer for reciprok frihed, og dem, der argumenterer for, at statens vel går forud for bondens frihed.

Den reciprokke frihed

Argumentet om den reciprokke frihed er centreret om ligeligt fordelte rettigheder. Hvis bønderne får deres frihed og løses fra deres forpligtelser, skal godsejerne ligeledes løses fra deres. Den reciprokke frihed er hermed et opgør med det patriarkalske samfund, der var bygget på gensidige forpligtelser, og fokuserer på lige rettigheder. Et eksempel på en debattør, der fremfører dette argument er den liberalt inspirerede Andreas C. Teilmann. Han tilstår bønderne bevægelsesfrihed, mod at godsejerne får deres:

Naar nu Mandskabet saaledes lades Frihed til, at indfæste og nedsætte sig, hvorsomhelst de ville; Saa maatte det være meget naturligt og billigt, at Proprietærer og Selveiere ligeledes lades Frihed, at benytte sig af deres Gaarde og Eiendomme, saaledes som dem best synes.⁶¹

For flere andre debattører er den reciprokke frihed ikke førstevalget. Morten Qvistgaard, der tidligt markerer sig som en konservativ enmandshær, bliver efter vedtagelsen af stavnsbåndets løsning bitter og anfører, at når man således har fjernet gensidigheden i bondesamfundet, bør man fjerne godsejernes forpligtelser til f.eks. at besætte samtlige gårde.⁶² Qvistgaards holdning til stavnsbåndet er dermed ganske parallel med hans holdning til skifterettigheden. Enten skal man bibeholde de gensidige forpligtelser, eller også skal man lade dem bortfalde for *både* bonde og godsejer. Qvistgaards veneration for det patriarkalske samfund

⁶⁰ De var i undertal i kommissionen, samtidig med at alt andet end et militært stavnsbånd var dødsdømt fra kommissionen nedsættelse. Derudover er det væsentligt, at kommissoriet pålagde kommissionen at tage udgangspunkt i 1702 og tilstanden efter vornedskabets ophør. Kommissionens handlefrihed var dermed stærkt begrænset.

⁶¹ Teilmann: *Betænkninger*, s. 7.

⁶² *Forhandlinger*, s. 291.

er særdeles tydelig og ligger som en rød tråd i argumentationen. Den reciprokke frihed skal derfor ikke ses som en reel løsning, snarere som et retorisk kneb, der skal understrege reformens alvor og positionere et liberalistisk markedsreguleret samfund som godssystemets modsætning.

Der er flere andre debattører, der griber fast i argumentet om gensidighedens ophør som reaktion på reformernes vedtagelse. Kommissionsmedlemmerne Wormskiold og Aagaard foretager samme kovending som Qvistgaard ved udsynet til stavnsbåndets løsning.

De argumenterer begge imod at lade en reform af retsbeskyttelsen gå forud for en reform af stavnsbåndet, da bønderne efter stavnsbåndets løsning vil være tilstrækkeligt fri til selv at slutte kontrakter, som de finder det bedst. De opponerer således mod bondebeskyttelsespolitikken. Wormskiold frygter, at reguleringen af fæstebøndernes rettigheder og pligter vil blive så stærk, at bonden kan modgå enhver godsejer, og "under saa fordeelagtige Vilkaar, som han for godt befinder, hverken savner Oplysning, Mod eller Overlæg til at vogte sig for Fornærmelse",⁶³ vil magtbalancen blive i bondens favør. Hvis bonden skal have fuld frihed, skal jorddroten derfor også.⁶⁴ Det bliver dermed tydeliggjort, at reformerne forfordeler godsejeren. Bondebeskyttelse og bondefrigørelse kan ikke sameksistere, da det vil forrykke magtbalancen og umuliggøre den hidtidige gensidighed. Da skiftereformen som bekendt bliver gennemført inden stavnsbåndets løsning, mener begge, at det er tilstrækkeligt med bondebeskyttelse.

For statens skyld

Flertallet af reformmodstanderne i kommissionen har erkendt de politiske realiteter og anbefaler reformer af stavnsbåndet i en sådan grad, som landets forsvar og agerdyrkningen tillader det. Deres grundlæggende påstand er, at landets vel ikke kan bestå side om side med den fuldstændigt frigjorte bonde. Hjemmelen for den centrale påstand om et reformeret stavnsbåndes nødvendighed er bondens umodenhed. De har en opfattelse af bonden som udannet og ikke parat til den krævende frihed. Friheden vil simpelthen ikke have de ønskede følger, og bøndernes stilling vil blive værre. Som P.A. Lehn formulerer det: "Det er en unægtelig Sandhed, at Bondestanden, ved paa eengang at faae en nye Titel af Frihed, ville geraade i den yderste Confusion".⁶⁵ I lyset af bondens lave stade, bliver forsigtighed for samtlige reformmodstandere et gennemgående argument. Bartholin-Eichel supplerer: "Erfarenhed har viist, at al hastig Overgang fra Tvang til uindskrænket Frihed er skadelig, og let kunde bevæge Folk af en maadelig Underviisning at misbruge Friheden til Lediggang og Uroelighed, isteden for at for-

---

63 *Forhandlinger*, s. 362.

64 *Forhandlinger*, s. 161.

65 *Forhandlinger*, s. 263.

bedre deres Vilkaar".⁶⁶ Lehn foreslår derfor, at friheden kun skal gives gradvist – andet kan bonden ikke administrere.⁶⁷

Samtidig mener gruppen ikke, i modsætning til f.eks. Qvistgaard, at bønderne har det dårligt i deres nuværende stilling. Mange steder udenfor Sjælland driver bonden "sin hele Oeconomie vel saa godt, som ved mange Herregårde", som Lehn pointerer.⁶⁸ Wormskiold kan heller ikke genkende Colbjørnsens billede af den underkuede bonde.⁶⁹ Dette positive billede af bondens kår - blandet med opfattelsen af den umodne bonde - er interessant. Kernen i argumentet er, at bonden kun har det godt i kraft af godsejerens patriarkalske og hjælpende hånd, ikke bondens egne evner.

Der er bred enighed om, at stavnsbåndet ikke er grundet på frihed. Bartholin-Eichel sidestiller stavnsbåndet med vornedretten, og han mener, det er en etableret sandhed, at vornedrettigheden "betog alt Mod og Lyst til Arbeidsomhed".⁷⁰ Selv om Bartholin-Eichel således nærer uvilje mod ufriheden, så fordrer landets og forsvarrets tarv, at bonden fortsat er ufri. Wormskiold er enig heri, og anfører at bonden kan tildeles så meget frihed, som landets vel tillader.⁷¹ Lehn vil også gerne se bondestanden fri og er "aldeles ikke.. imod Frieheden",⁷² men ser det bare ikke som praktisk gennemførligt. Colbjørnsens forslag er i hans optik grundet på forkerte slutninger, og "Der kunde vel neppe udtænkes et vissere Middel til at dræbe all Industrie og Folkemængden i Landet, end denne".⁷³ Bag den kompromissøgende tilgang (friheden er ønskelig, men skadelig) gemmer sig således reelt en diplomatisk afvisning af Colbjørnsens idéer.

Reformmodstanden i det offentlige rum er mere eksplicit i sit forsvar for status quo. Beenfeldt priser således "Landets kloge Indretning og de vise Love, som have sat Grændser for de Enfoldiges uoverlagte Udvandringer".⁷⁴ Bønderne har en passende grad af frihed, og der skal være gode tider, før der kan tales om frihed og ejendom, "som dog er Yndlingsproget nu omstunder".⁷⁵ Bondesyntet er centralt for dette argument. Bønderne er så slette, at Beenfeldt i en bisætning får formulert, at de end ikke vil arbejde bedre for agerbruget i fri tilstand. Dette udsagn er i radikal modsætning til reformvennernes frihedsgejst, da det underkender frihedens ellers alment anerkendte virkninger.

---

66 *Forhandlinger*, s. 142.

67 *Forhandlinger*, s. 296.

68 *Forhandlinger*, s. 325.

69 *Forhandlinger*, s. 362.

70 *Forhandlinger*, s. 141.

71 *Forhandlinger*, s. 161.

72 *Forhandlinger*, s. 267.

73 *Forhandlinger*, s. 260.

74 Beenfeldt: *Samtale*, s. 25.

75 Beenfeldt: *Samtale*, s. 4.

Stavnsbåndet står for flere reformmodstandere ikke alene. For Baron Wedel-Jarlsberg hænger skifterettigheden, hoveriet og stavnsbåndet sammen i en patriarkalsk incitamentsstruktur, der får godsejerne til at hjælpe bønderne og de er med til at "skaffe en Mængde uformuende Bønder-Familier, som fandtes fordeelte paa Godserne, Bopæl og Levebrød, ved hjælp af Husbondernes understøttelse".⁷⁶ Denne forpligtelse kan ikke løses, uden at godsejernes pligt til forsørgelse også løses.⁷⁷ Samtidig med at han forsvarer hoveriet og stavnsbåndet, er han nødt til – gentagne gange – at pointere, at han ikke argumenter for despotisk hoveri eller uindskrænket herredømme over bønderne.⁷⁸ Han medgiver, at hoveriet ikke kan bestå med den "aldeles uindskrænkede borgerlige Frihed i den høieste Grad, som Eiendoms Bønder besidde",⁷⁹ men sådan er det.

Gehejmeråd Frederik Christian Rosenkrantz forsvar for stavnsbåndet er eksemplarisk. Rosenkrantz's nævner indledningsvis de 7 fordele, staten høster ved stavnsbåndet. Overordnet er der fordele for agerbrug (jævn bebyggelse, al jord dyrkes og folkemængden vedligeholdes), de militære (der er mandskab nok og statens økonomiske styrke opretholdes) samt de strukturelle (godsejerne får de bedste karle og vedligeholder et incitament til at udvise omsorg). Hvis stavnsbåndet bortfalder, vil staten miste de syv fordele og i stedet opleve parallelle ulemper. Derfor konkluderer Rosenkrantz selvfølgelig, at det er "nødvendigt og rigtigt at pålægge Fødestaunsbåndet for Statens Vel".⁸⁰

Grundlæggende er der dog bred enighed om, at stavnsbåndet er en nyttig og påkrævet foranstaltning. Menneskesynet (her bondesynet) er den primære fællesnævner. Det paternalistiske bondesyn (og det deraf følgende forsigtighedsargument) bliver af samtlige debattører benyttet som belæg for at bibeholde et vist mål af tvang. En af de stærkeste fortalere for dette er Lüttichau, der efter stavnsbåndets løsen foreslår indførelsen af et landpoliti til at håndtere uorden, give strengere straffe til opildnere og andre agitatorer, samt indføre lønkontrol.⁸¹ Derudover foreslår Lüttichau, at ingen bonde må få gratis rettergang uden afgø-

---

76 Frederik Wedel-Jarlsberg: *Aftvungen Besvarelse paa Hr. Provst N.C. Claussons, imod mig, Geh. Conf. Raad, Baron Wedel-Jarlsberg, frembragte Calumnier i hans Skrift, kaldet: Proprietærennes Ejendom, ligesaa i Regieringens Øine, som Bondens Frihed*, København: Gyldendal 1787, s. 10.

77 Wedel-Jarlsberg: *Aftvungen besvarelse*, s. 8

78 Wedel-Jarlsberg: *Aftvungen besvarelse*, s. 15.

79 Wedel-Jarlsberg: *Aftvungen besvarelse*, s. 8-9.

80 J.A. Fridericia (udg.): *Aktstykker til oplysning om stavnsbaandets historie*, København: Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie 1888 (reprografisk genudgivelse 1973), s. 295.

81 Christian Friderich Tønne von Lüttichau: *Fuldkommen Beviis at Hr. Statsr. Christian Colbiørnsen paa en forhen ubekeiendt lovstridig Maade, ved hans Betragtninger over de jyske Proprietairers Tillids-skivt til han kongelige høihed kronprindsen, har fornærmet den oplyste Menneskelighed, den borgerlige Frihed, og det danske Folk, følgelig og alle de, som have underskrevet og agnosceret Tillidsskriftets Underskrift*, København 1791, s. 55.

relsen har været forbi hans husbond først, og der skal være korporlig straf til bønder, der indgiver ærerørige beskyldninger. Frie bønder er i Lüttichaus optik uregerlige, oprørske og kværuleante bønder.

Generelt ses forslaget om stavnsbåndets løsning ikke som et angreb på det patriarkalske godssystem, hvorfor argumentationen bliver mere pluralistisk end bondebeskyttelsesdebatten om skifterettigheden. Den patriarkalske idé om gensidige byrder og forpligtelser er især brugt implicit. Stavnsbåndet bliver af flere gjort til en del af godsejernes naturlige ret på godserne, men ikke i samme omfang som skifterettigheden.

Bonden og staten i forening udgør i argumentationen årsagen til fattigdommen, medens staten udlægges af reformtilhængerne som selve løsningen på bondestandens økonomiske uføre. Denne grundholdning til statens rolle i landbosamfundet er en interessant skillelinje i debatten, der forener både de mere konservative og liberalistiske debattører i modstand mod statens indgriben.

Den strukturelle tvang, der er indlejret i stavnsbåndet, anerkendes af flere. Tvangen er for reformmodstanderne acceptabel, da militæret og agerbruget har gavn deraf, og fordi det patriarkalske samfund fordrer gensidige forpligtelser - ikke individuel uafhængighed. Dermed kommer det patriarkalske værdigrundlag til syne i argumentationens implicite antagelser, og reformmodstanderne italesætter et frihedsbegreb, der kan gradbøjes efter hensigten.

REFORMMODSTANDERNES FRIHEDSBEGREB

For at komme et spadestik dybere i reformmodstandernes verdenssyn er det benyttede frihedsbegreb oplagt at studere. Frihedsbegrebet har i forskningen udgjort udgangspunktet for at diskutere, hvorvidt reformmodstanderne var indehavere af et forældet verdenssyn eller ej. Frihedsbegrebet står ydermere centralt i forbindelse med løsningen af stavnsbåndet, fordi Colbjørnsen eksplicit anfører, at frihed er godt – ja, det er selve reformens mål - og at øget frihed er ønskværdig for bondestanden, da det vil lede til velstand og vindskibelighed. Friheden udgør således et værdimæssigt fikspunkt i debatten, og er som begreb interessant, da der er en stærk kobling mellem den artikulerede frihedsforståelse, og den løsning på stavnsbåndsproblematikken, der bliver foreslået.

Enevældig og republikansk frihed

Til brug i analysen af reformmodstandernes frihedsbegreb kan Henrik Horstbølls to frihedsbegreber anvendes. Horstbøll har identificeret en republikansk og en enevældig frihedsforståelse, der var i karambolage i den behandlede periode. Det enevældige frihedsbegreb var koncentreret omkring retssikkerhed og "individets og almenvellets juridiske sikring uafhængigt af den formelle

regimeform"⁸². Som forsvar for enevælden er denne tilgang til frihedsbegrebet skræddersyet, da den netop legitimerer enevældens magtkoncentration ved at påpege, at staten skaber social og retslig orden. Enevældig frihed er således i høj grad knyttet til retssikkerhed og ejendomsret. Staten agerer i denne forståelse som et autoritært anker i samfundet, der generelt bygger på gensidige forhold mellem statens stænder.

Det enevældige frihedsbegreb udfordres af en republikansk frihedsforståelse sidst i 1700-tallet, og i særdeleshed i årene omkring revolutionen i Frankrig. Den republikanske bevægelse var ifølge Horstbøll fokuseret på negative rettigheder såsom ytrings-, handle- og forsamlingsfrihed for borgerne. Disse rettigheder var absolutte, ukrænkelige og naturlige, hvorfor f.eks. bonden skulle erhverve fuld bevægelsesfrihed.⁸³ Statens rolle er interessant. Hvor den enevældige frihedsforståelse opererer med staten som frihedens garant, bliver det for de republikanske inspirerede debattører til frihed på trods af staten.⁸⁴

*"Friheden er ikke det eneste der avler Vindskibelighed"*⁸⁵

Nedenfor vil det fremgå, at de fleste reformmodstandere på papiret tilslutter sig den republikanske frihedsforståelse, men argumenterer for at ufrihed er bondens lod. Den enevældige frihedsforståelse lurer således lige under overfladen i hele debatten.

De fleste af reformmodstanderne har som udgangspunkt en positiv definition af frihed. For dem er frihed godt, og frihed leder til øget vindskibelighed, virketrang og vækst. Der er således ingen i reformmodstandergruppen, der argumenterer for, at frihed er dårligt. Der er dog et vigtigt "men" i denne forståelse af frihedens mekanismer – det gælder kun for dannede individer. Bonden skal ikke have frihed til at bevæge sig frit, og skal ikke have frihed fra deres militære og agrare pligter – for statens skyld. Som Beenfeldt ser det, er stavnsbåndet en klog ordning, og han priser "Landets kloge Indretning og de vise Love, som have sat Grændser for de Enfoldiges uoverlagte Udvandringer".⁸⁶ Beenfeldt er meget skråsikker ift. bøndernes forhold: De har en passende grad af frihed, og der skal være gode tider, før der kan tales om frihed og ejendom, "som dog er Yndlings sproget nu omstunder".⁸⁷

Et begreb som frihed er i høj strukturert ud fra modsætninger. De modsætningsforhold reformmodstandernes frihedsbegreb er bygget på, er i særlig grad forholdet mellem abstraktion og virkelighed, eller med reformmodstandernes egne ord: forholdet mellem det nyttige og det herlige. Reformmodstanderne pro-

82 Henrik Horstbøll: "Stavnsbåndet og den borgerlige frihed", *Den jyske Historiker* 45, 1988, s. 15.

83 Horstbøll: "Stavnsbåndet", s. 19.

84 Horstbøll: "Stavnsbåndet", s.19.

85 Taget efter Qvistgaard: se, *Forhandlingerne*, s. 288-289.

86 Beenfeldt: *Samtale*, s. 25.

87 Beenfeldt: *Samtale*, s. 4.

blematiserer reformtilhængerens ideal ved at anføre, at idealet om den absolutte frihed for bonden kan syntes smuk, men ikke er samfunds- eller individtjenstlig, da den har utilsigtede konsekvenser, bondens lave stade taget i betragtning. Et eksempel er debattøren Fleischer, der i sit indlæg skelner imellem de to fløje i debatten, ved at påpege, at den ene fløj tror på, at friheden alene kan ophjælpe bonden, medens den anden ikke ville ”indrømme Stavnsbaandets Løsning eene alle disse herlige Følger”.⁸⁸ Fleischer ønsker selv mere politisk frihed for bonden, end hvad der hidtil har været, og har gjort forslag derom tidligere: ”Men min Hensigt har gaaet til det Virkelige, Reelle og Nyttige ved den Friehed”.⁸⁹ Hermed tager Fleischer afstand til idealiseringen af friheden, og det bliver antydnet, at det ikke er alle, der har fokuseret på det virkelige og nyttige ved friheden. For reformmodstanderne kan idealet ikke holde til mødet med virkeligheden. Livets fornødenheder står over friheden, ligesom statens (kollektivets) behov for hænder og våben klart trumfer bondens (individuelle) bevægelsesfrihed. Som Morten Qvistgaard understreger, er han ikke fjendtlig overfor den ”borgerlige Friehed, som kan bestaae med Statens sande Fordeel”,⁹⁰ men friheden underordnes tydeligt det kollektive bedste.

Reformmodstanderne anerkender alle ufriheden i stavnsbåndet, men kan ikke se anden løsning end at bibeholde en vis form for stavnsbånd for militærets og agerbrugets skyld. Bartholin-Eichel sammenligner vornedretten og stavnsbåndet og mener, at begge bånd var af det onde og ”betog alt Mod og Lyst til Arbejdsomhed”.⁹¹ Implicit tilslutter Bartholin-Eichel sig dermed tesen om, at frihed styrker individets motivation til at forbedre egne kår. Selvom ufriheden er uønsket, kan han dog ikke se sig fri for fordelene ved at bibeholde stavnsbåndet.⁹² Udkantsområderne skal plejes, agerdyrkningens høje stade bibeholdes og forsvaret være stærkt. Dette kan kun ske på bekostning af bøndernes frihed, der desværre må ofres for landets bedste. Samme konklusion ender Wormskiold på: Landet skal forsvares og jorden dyrkes, og det må og skal være regeringens førsteprioritet. Bonden kan tilstås frihed, men kun så meget at hovedopgaverne stadig kan løftes. *Generalitetet* (forsvarskommandoen) vil ligeledes gerne tilstå bondestanden frihed, så længe standens primære opgave, krigstjenesten, stadig kan løftes.

Et *misantropisk* bondesyn er en fællesnævner for reformmodstanderne, der afgjort ser bønderne som uegnede til friheden. Derfor betones forsigtighed ligeledes meget stærkt. Den frihedsforståelse, der italesættes, er målrettet frihed under ansvar, hvilket reelt er mere enevældigt end republikansk.

---

88 Esaias Fleischer: *Tanker til nøiere Eftertanke om vore danske Bondesag, i Anledning af Førsløv-Godsens Administration og nærværende Tilstand*, København: Gyldendal 1787, s. 3.

89 Fleischer, *Tanker*, s. 4.

90 *Forhandlinger*, s. 430.

91 *Forhandlinger*, s. 141.

92 *Forhandlinger*, s. 141.

Bondens frihed bliver italesat som en modsætning til orden, stabilitet og velstand. Bonden skal derfor ikke have frihed fra jorden og sine militære pligter, medens godsejerne selv formulerer stærke krav om frihed og uhindret rådighed over deres egen ejendom. Et godt eksempel er debattøren Lüttichau, der skriver efter reformernes vedtagelse. Da det ville være *comme il faut* for Lüttichau at foreslå en ophævelse af reformen, foreslår han i stedet ændringer, der kan sikre de nyttige effekter af stavnsbåndet. De uregerlige, oprørske og kværuletiske bønder vil udnytte situationen, og han advarer mod franske tilstande.⁹³ Lüttichau har læst debattens tone og retning, og tager derfor ikke et direkte oprør med hverken bondebeskyttelse eller bondefrigørelse – i stedet foreslår han godsejerbeskyttelse.

En frihedsforståelse centreret omkring retssikkerhed kategoriseres af Horstbøll som en hjørnesten i det enevældige frihedsbegreb.⁹⁴ De behandlede reformmodstandere italesætter den enevældige rettighedstænkning ved gentagne gange at påberåbe sig retfærdighed og ejendomsrettens sakrale karakter. De føler, at landboreformerne er i uoverensstemmelse med dette frihedsideal, når enevælden overskrider ejendomsrettens hellige grænse. Stavnsbåndsløsningen og skifte-reformen er dermed en krænkelse af godsejernes frihed, selvom det for reformvennerne forholder sig modsat. Den systematiske rettighedstænkning peger på et enevældigt frihedsbegreb, der står i modsætning til et republikansk – selvom det republikanske begreb paradoksalt nok anerkendes i forhold til dannede individer dvs. reformmodstanderne selv. Denne tilgang er grundet i det patriarkalske samfund, godsejernes myndighed og den nyttefilosofi, debattørerne anvender. Netop derfor lægges der afstand til det, reformmodstanderne ser som Colbjørnsens hule idealisme, der skyder fuldstændigt forbi virkelighedens bonde og landsby.⁹⁵ Frihedsbegrebet bliver ikke forkastet, men brugt til forsvar for det eksisterende system. Reformmodstanderne angriber på den måde ikke direkte friheden som begreb, da de selv har en positiv forståelse af, hvad den rette frihed er. Samtidig gør den politiske situation, at frihed ubetinget er et plusord, hvilket tydeligt ses de gange, hvor reformmodstandere indledningsvist får formuleret "at de absolut ikke er imod friheden, *men*", hvorefter de utilsigtede praktiske konsekvenser udmales. De begrænser sig til at problematisere de praktiske følger af friheden og italesætter i den forbindelse et væsensforskelligt frihedsbegreb, der i kraft af sin underordnen under statens behov og godsejeren myndighed er langt fra det absolutte republikanske frihedsbegreb, der gør en stavnsbåndsreform til et mål i sig selv. Det italesatte frihedsbegreb indeholder dermed elementer fra både den republikanske og enevældige tradition, men i de afgørende prioriteringer må kerneindholdet siges at være enevældigt.

---

93 Lüttichau: *Fuldkommen Beviis*, s. 87.

94 Horstbøll: "Stavnsbåndet", s. 13.

95 Se f.eks. Lüttichau: *Fuldkommen Beviis*, s. 29 og 35.

Bondesynet er grunden til, at forsigtighed er et mantra for samtlige af de behandlede kommissionsmedlemmer. Den grundlæggende diskurs, der er om forsigtighed og bondens lave stade, siger ligeså meget om friheden som om synet på bonden. Det bliver gjort klart, at frihed *kræver* dannelse, modenhed og ansvar, for at man kan opnå det fulde udbytte af den. Modsætningsforholdet, mellem det republikanske frihedsbegreb og bondesyntet, bliver løst ved at målrette friheden mod den dannede borger og væk fra bonden. Reformmodstandernes frihedsbegreb står i modsætning til Colbjørnsen på den måde, at dennes er absolut og et mål i sig selv, medens reformmodstanderne understreger nyttighedsdimensionen af friheden. Nytte, pragmatisme og frihedens reelle konsekvenser bliver dermed en modsætning til Colbjørnsens idealisme. I kraft af det paternalistiske bondesyn bliver frihed en modsætning til orden, effektivitet og vindskibelighed. Beskyldningerne om misbrug bliver derfor afvist med et argument om, at det reelt ikke er meningen, at det patriarkalske system skal være uvildigt.

Det identificerede frihedsbegreb understøtter i sine prioriteringer entydigt det patriarkalske værdigrundlag, som argumentationen omkring stavnsbåndreform og skifterettighed ligeledes hviler på. Argumentationen om gensidige forpligtelser og synet på bonden spejles således i et enevældigt frihedsbegreb, der fokuserer på rettigheder og retfærdighed og rummer en række interessante modsatrettede begrebspar. Reformmodstandernes fokus på ejendomsretten og det tæt forbundne godsejersamfund gør, at bondebeskyttelse udgør en større indskrænkning af deres rettigheder end bondefrigørelsen. Diskussionen i forskningen om forholdet mellem bondefrigørelse og bondebeskyttelse kan dermed uddybes ved at fokusere på det patriarkalske samfund.

KONKLUSION

Godsejernes patriarkalske rolle og vidtstrakte myndighed har tydeligvis været grundet i en positiv selvforståelse af aristokratiets forpligtelser overfor bønderne. Denne pointe bliver understreget af modstandernes undren: Hvorfor skal der etableres uvildighed i skifteprocessen, når det netop er meningen, at systemet er baseret på skøn og vilkårlighed? Det er jo til bondens fordel!

Selvfølgelig præsenteres vi for et idealbillede af den kærlige godsejer i kilderne, men samtidig er essensen af argumentationsanalysen og analysen af frihedsbegrebet, at det patriarkalske værdigrundlag har været særdeles gennemgående for reformmodstanderne og ikke kun lokaliseret hos visse af de mere konservative østjyske storgodsejere, som Kjærgaard foreslår. En vigtig understøttende faktor for argumentet om et gennemgående patriarkalsk ideal er, at det bliver italesat både i den offentlige debat – hvad man kunne forvente – men også i landbokommissionen, hvor den politiske situation var ugunstig. Reformmodstandernes patriarkalske værdigrundlag kommer ydermere til udtryk i den positionering, de foretager mod det liberalistiske samfund. De ser de gensidige for-

pligtelser og godssystemet stå som en positiv modsætning til et koldt og kynisk markedsreguleret samfund.⁹⁶

Det billede sejrherrene har skabt for eftertiden er en forvanskning af den positive selvforståelse hos godsejerne og hele det patriarkalske godsejersystem. Godsejernes rolle og reformmodstanden er blevet forvrænget i stavnsbåndet og træhestens ikoniske skygger, og fjendebilledet af godsejerne er dermed et sindbillede på en forvrængning af det gamle samfund før landboreformerne. Som Ole Feldbæk korrekt understreger: "Billedet af den onde herremand (savner) indre sandsynlighed".⁹⁷ Reformmodstanden får en anden vinkel, når den udbredte forståelse for det patriarkalske samfund læses med i vurderingen af reformmodstanden.⁹⁸ Dermed handler den kraftige modstand ikke kun om magt, politik, økonomi eller spin – men om ideologi og en reel tro på kvalitetene i godsejersystemet – samtidig med at godsejernes økonomiske og politiske egeninteresser er tæt knyttet til dette systems beståen.

På tværs af de to kildegrupper er der identificeret et paternalistisk og misantropisk bondesyn, der spiller en vigtig rolle især i argumentationen om stavnsbåndet. Bondens lave moralske stade bliver brugt som det primære argument mod absolut bevægelsesfrihed. Menneskesynet udgør således en vigtig skillelinje mellem reformvenner og -modstandere. Afvisningen af behovet for reform forankres i praktiske forholdsregler, og friheden som begreb angribes ikke. Det er vigtigt at understrege, at reformmodstanderne primært var modstandere af de reformer, der rykkede afgørende ved forholdet mellem bonde og godsejer, mens de ift. de landbrugstekniske reformer ofte var foregangsmænd. Dette relaterer sig direkte til det identificerede patriarkalske værdigrundlag.

Det artikulerede frihedsbegreb og det misantropiske bondesyn er i overensstemmelse med det patriarkalske godsejersystem. Bondefriheden fremstår som en modsætning til effektivitet, orden og bondens vel. Samtidig gør den værdimæssige prioritering hos reformmodstanderne, at frihed underordnes ejendomsretten og statens vel. Det italesatte frihedsbegreb rummer elementer fra både det republikanske og enevældige frihedsbegreb, men de republikanske elementer blegner i mødet med det afgørende spørgsmål om, hvorvidt bonden skal have frihed på statens og militærets bekostning. Friheden er positiv, den er blot ikke for bonden. Frihed er for reformmodstanderne en forsimplet løsning på et komplekst problem, og samtidig en løsning der vil underminere og socialt marginalisere det bestående system. De endelige reformer viser, at de blev lyttet til, og et vist stavnsbånd bibeholdt. Der er således ikke tale om en frihedsfjendsk gods-

96 Med undtagelse af Teilmann, italesættes i høj grad et merkantilistisk økonomisk ideal.

97 Feldbæk: *Den lange fred*, s. 56.

98 Som eksempel kan nævnes Jensen, der kun opererer med én reel reformmodstander: Qvistgaard. Jensen har ikke identificeret de værdistrukturer, der danner fælles fundament for reformmodstanden, og ender således med at fejlvurdere modstandens omfang. Jensen: *Dansk Jordpolitik*, s. 137.

ejeropinion, men snarere om en reformmodstanderblok med fødderne dybt plantet i idealet om det patriarkalske samfund, hvor gensidige forpligtelser er i højsædet – ikke individuel uafhængighed. Denne overordnede sammenhæng mellem frihedsbegreb og argumentation tegner et billede af en reformmodstand med fælles værdier og verdenssyn, hvilket retfærdiggør betegnelsen patriarkalsk ideologi. Den patriarkalske ideologi bygger på både det paternalistiske menneskesyn, det enevældige frihedsbegreb, gensidighedsdiskursen og de økonomiske interesser rodfæstet i godssystemet. Reformmodstanderne er således mere patriarkalske end hvad tidligere forskning har vurderet. Selv den historiker med størst fokus på denne dimension, Kjærgaard, har undervurderet hvor gennemgående patriarkalismens udbredelse er.

Det er blevet påvist, at godsejernes bevæggrunde for at deltage i kampen for status quo ikke udelukkende var materialistiske eller politisk motiverede, men indeholdt klare ideologiske elementer. Dermed imødegår undersøgelsens resultater især Stendal, Bjørn og Feldbæks materialistiske og magtorienterede tilgang. Reformmodstanderne bliver i deres fremstillinger reduceret til beregnende individer fremfor mennesker af kød og blod. Det centrale for denne undersøgelse er ikke at gå direkte i den anden, og ligeså unuancerede grøft, som argumentet om den rene idealisme ville være. I stedet fokuseres på et helhedssyn på reformmodstanden, der således tilskrives både materialistiske og ideologiske motiver. Reformmodstandernes filosofiske bagage er sammensat, og der italesættes et patriarkalsk samfundsideal, der er i konflikt med det republikanske frihedsideal, men det gøres ved brug af oplysningstidens egne begreber. Reformmodstanderne er en del af deres samtid.

Undersøgelsens påstand er, at kampen om landboreformerne kun kan forstås, hvis man stiller skarpt på kamperspektivet i debatten og erkender, at der er en klar ideologisk dimension sideløbende med det magtfokus, der ligeledes kan bekræftes. Statens vækst var en forudsætning for reformvennernes program, og forsvaret for det decentrale system i overensstemmelse med reformmodstandernes. De endelige reformer var, trods deres moderate og oversolgte karakter, reelle forbedringer af bondens retssikkerhed og bevægelsesfrihed og blev opfattet som sådan.

Oplysningstidens kernebegreber bliver bøjet efter forgodtbefindende og det i en debat, der i lang tid har været hyldet som den republikanske friheds sejr. Denne konklusion bør påvirke vurderingen af selve oplysningstidens gennemslagskraft i det danske aristokrati. Det handler dog ikke om at gå tilbage til den Holmske skelnen mellem frihedens fjender og frihedens forkæmpere. Frihedsbegrebet har været delt på midten, og man underkender kompleksiteten i reformdebatten og frihedsbegrebet ved at anlægge denne dikotomi. En kobling mellem den Holmske idealisme, og en systemtankegang fra senere tids historiografi (Kjærgaard og Jespersen) vil derfor i højere grad være i overensstemmelse med kilderne. Selvom denne undersøgelse således læner sig op af Kjærgaards resultater, er det værd at

bemærke flere forskelle. Hvor Kjærgaard i statens vækst og i den ændrede praksis på udskrivningsområdet kun ser en kalkuleret centraliseringsbevægelse, argumenterer denne undersøgelse for at debatten på reformmodstandernes side (og sandsynligvis også på reformvennernes) har været kendetegnet af klare ideologiske målsætninger.

Om end Holm skævvrider billedet af reformernes aktører, havde han således under alle omstændigheder ret i, at debatten om reformerne var en kamp – ikke en hyggelig smalltalk.⁹⁹ Oplysningstiden og reformdebatten var en kamp mellem nyt og gammelt, modsatrettede værdier og diametralt modsatte samfundssystemer. At der lå økonomiske hensyn bag godsejernes ideologi benægtes ikke, men det udelukker ikke en ægte følt passion for det patriarkalske samfund.¹⁰⁰ Reformerne har været et skel mellem dem, der så godsejerne som løsningen, og dem, der så godsejerne som problemet. Ligeledes har reformerne udgjort et skel imellem dem, der mente bonden kunne administrere friheden, og dem, der mente det modsatte. Og endelig var reformerne et skel imellem dem, der så staten som løsningen, og dem, der så den som en del af problemet.

Oplysningstidens republikanske begrebsapparat har blot hegemoni på overfladen af debathavet. De værdiantagelser om menneskesyn og gensidighed, der gemmer sig overalt i debattens dybde, er i direkte uoverensstemmelse hermed. Oplysningstidens gennemslagskraft fremstår derfor overvurderet, og den patriarkalske ideologi tilsvarende undervurderet. Overordnet problematiserer undersøgelsen derfor moderniseringsprocessens dybde. I lyset af resultaterne bør den forventede forandringshastighed skrues væsentligt ned. I den evige historiske diskussion om forholdet mellem kontinuitet og brud, er reformmodstandens patriarkalske ideologi midt i oplysningstiden med til at sætte to tykke streger under kontinuiteten i historien.

Det er således godtgjort, at den skelnen mellem reformmodstandere og reformvenner på basis af frihedsforståelse, der har sin ældste fortaler i reformernes samtid og lever videre i Horstbøll, er ganske velfunderet. Menneskesynet hos reformmodstanderne er misantropisk og den direkte årsag til modviljen mod reformer, og udgør således en kraftig skillelinje mellem reformtilhængere og modstandere.

Grunden til, at reformmodstanden ofte er blevet fortolket som frihedsfjendsk, skyldes både gårdmandslinjens skævvredne forståelse af reformperioden og selve det patriarkalske samfund, men også den for en moderne beskuer betydelige disharmoni mellem det samfunds- og menneskesyn, der forsvares, og det begrebsbrug, der anvendes. Fortidens mennesker skal forstås på egne vilkår, og det

---

99 Fra denne betragtning stammer artiklens titel, der netop læner sig op af Holms hovedværk om landboreformerne.

100 Et godt eksempel på motivernes kompleksitet er Rosenkrantz' 7 fordele ved stavnsbåndet. De er både økonomiske, agrare og patriarkalske.

er derfor ikke overraskende, at argumentationsanalysen af reformmodstanderne viser, at godsejerne havde en positiv opfattelse af det system, de forsvarede. Udfordringen for den moderne beskuer ligger dermed i forståelsen af det patriarkalske samfund – hvis man ikke forstår dette, glipper forståelsen af reformmodstanden og dens frihedsbegreb, der bliver fortolke som frihedsfjendskab eller ren magtkamp mellem decentrale og centrale institutioner.

NILS VALDERSDORF JENSEN
 CAND. MAG. (HISTORIE OG MUSEOLOGI)
 VIDENSKABELIG ASSISTENT VED SVENDBORG MUSEUM
 EMAIL: NVJ@SVENDBORGMUSEUM.DK

ABSTRACT

Passion for patriarchy: opposition against agrarian reforms 1786-1790
Nils Valdersdorf Jensen

Svendborg Museum. E-mail: nvj@svendborgmuseum.dk

The matter in question for this article is the resistance towards the reforms of peasant adscription and probate law in the years from 1786 to 1790. In the debate concerning the abolition of peasant adscription the proprietors are reluctant to grant the peasants full freedom. Instead they argue that the emancipation will be detrimental to the nation's wealth and the military's strength. The proprietors do not attack the ideal of freedom rather they focus on the practical consequences of emancipation instead.

In regards to the reform of probate law the responses are strikingly unanimous. All the proprietors resist the proposal to remove probate authority from the proprietors. In the process of doing so, they all build their arguments upon patriarchal values and a paternalistic view on the peasant class. The article's analysis of their concept of freedom showcases an absolutist concept of freedom closely intertwined with the patriarchal society.

The results show that underneath the Enlightenment runs a strong stream of traditional values – a passion for patriarchy - that needs to be accounted for when examining this period. The results testify that a dichotomy between modern and traditional thinking doesn't match the historical reality. The proprietors themselves are a good example of the nuances between the black and white, and their struggle needs to be reviewed.